EESTI RAHVALUULE ARHIIV

MIS ON JÄÄNUD JÄLGEDESSE IV

Virumaa
laule ja lugusid

INGRID RÜÜTEL

Ingrid Rüütel

Virumaa laule ja lugusid

Carl Sarapi ema. Carl Sarap, Toila, 11.09.1938. RM F 1056:180

EESTI RAHVALUULE ARHIIV

MIS ON JÄÄNUD JÄLGEDESSE IV

Virumaa
laule ja lugusid

INGRID RÜÜTEL

EKM Teaduskirjastus
Viru Instituut
Tartu – Rakvere 2019

VIRUMAA LAULE JA LUGUSID

Raamatu koostas Ingrid Rüütel
Toimetas Asta Niinemets
Viisid noodistasid Udo Kolk (laulud I 1–10), Edna Tuvi (laulud II 39 – 43),
Ingrid Rüütel (ülejäänud laulud), Krista Sildoja (pillilood)
Noodigraafika teostas Edna Tuvi
Tekstid litereerisid Udo Kolk (laulud 1–10), Erna Tampere, Ingrid Rüütel
Muusikatoimetajad Edna Tuvi, Ingrid Rüütel
Murdekeele toimetas Kaja Toikka
Kujundas ja küljendas Krista Saare
Resümee tõlkis Kristel Weidebaum, toimetas Olga Ivaškevitš

Raamatu valmimist on toetanud Eesti Kultuurkapitali rahvakultuuri sihtkapital
Eesti Kultuurkapitali Ida-Virumaa ja Lääne-Virumaa ekspertgrupp
Virumaa pärimuskultuuri programm 2015–2019
HTM institutsionaalsed uurimisprojektid IUT 22-4 ja IUT 22-5 ning Euroopa Liit
Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Eesti-uuringute Tippkeskus).

ISBN 978-9949-677-14-6 (trükis)
ISBN 978-9949-586-54-7 (sari)

© Eesti Kirjandusmuuseum
© Ingrid Rüütel

Trükikoda Pakett

SISUKORD

SAATEKS 9
LAULUDE SISUST JA TAUSTAST 13
Regilaulud 13
Uuemad laulud 17
PILLILOOD 31
KIRJANDUS 33

CD I

Liina Kaskmann (Kangru Liina), Haljala khk Varangu v Rutja k 37
1. Meie kaksi vaestalasta (Ema haual, regilaul) 40
2. Oh mina vaine orjanaine (Saunanaine palub paja aset, regilaul) 41
3. Oh mina vilets vaenelapsi (Vaher varjab vaeslast, regilaul) 42
4. Oh mina vaine orjapoiga (Kündja põgeneb + Neiu ei tule tantsima, regilaul) 43
5. Perenaine, naisukeine (Haned kadunud, regilaul) 46
6. Kiur-liur linnukeine (lastelaul, ahellaul) 48
7. Trumm-trumm, mardikeine (mardilaul, regilaul) 49
8. Läksin metsast luuda tuoma (Suisa suud, regilaul) 51
9. Liu-lau laskijalle (vastlalaul, regilaul) 53
10. Minul kolmi vennakesta (Uppunud vend, regilaul) 53

Elisabet Vari, Kadrina khk Angapera k 57
11. Ristitantsi tantsigem (ristitantsu laul) 58
12. Kus mina kuulen riagitama (Laimajale, regilaul) 59
13. Mere pial ma sündind olen (meremehelaul) 60

Anni (Anna) **Kroll**, Kadrina khk Ohepalu k 63
14. Ann läks jõel' piad pesema (Lunastatav neiu, regilaul) 64
15. Siis niied tievad niuh ja nauh (kangakuduja laul) 65
16. Kõnnu mõisa kubjal oli (Kupja kolm tütart, regilaulu uuem versioon) 66
17. Tehke lahti minu aken (vangilaul) 67

Mare (Marta) **Sakk**, Kadrina khk Kadrina alev, snd Pakitu k 69

18. Tuul on vaikind, torm on mööda (ballaad) 70
19. Kaks armastajat juhtusid (Innu ja Elts, ballaad) 71

Helene (Elena-Marie) **Põldaru**, Tapa linn, snd Kadrina khk Ohepalu k 73

20. Tahtsin, tahtsin kosja minna (Kosilane laisas talus, regilaul) 73
21. Vana Saksi valla sies (Kaval sulane) 75
22. Olin oma ema pailaps 80

Roomet Vilisaar, Kadrina khk Koplimetsa k 81

23. Õde, ella õekene (Kodu nutab mõrsjat, pulmalaul) 82
24. Lebama, lebama, lehed (Öösel üksi, regilaul) 84
25. Ärge nutke, eidekesed (nekrutilaul) 85
26. Pärtli õues siakari (naljalaul taluperedest) 87

Pauline Sammelberg (Sammelberk, Sammalpärg), Rakvere linn, snd Kadrina khk Vatku v 89

27. Vares vaga linnukene (Kull kutsumata + Kolmed püksid, ringmängulaul) 89
28. Oh palu, ristiinime (ringmängulaul) 93

Velli Nahide Elhi, Kadrina khk Vohnja v Vaiatu k, snd Kõrvekülas 95

29. Lõpetame selle väila (Talguliste tänu, regilaul) 99
30. Uni, tule uksest sisse (hällilaul) 100
31. Tuidu-ruidu rotil pulmad (Hiire pulmad, regilaul) 103
32. Äia-tuia, lase kiigu käia (hällilaul) 104
33. Seal kaugel, kaugel merel (meremehelaul) 105
34. Jää terveks, mu kodurand (meremehelaul) 106
35. Pimedal üöl tulen, emake, ma 107

Johannes Saare, Viru-Jaagupi khk Rägavere v Uuemõisa k, snd Saara-Altkülas 111

36. Ui-ui-ui-ui ullu mütsi (Kümme mütsi, regilaul) 113
37. Isandall oli hiirehalli (Tore sõit, regilaul) 115
38. Umal aga uhke põesa oksal (Humal, regilaul) 115
39. Õlut me tieme (Kümme õlut, regilaul) 116
40. Kõnnu kukk läks tuast välja 117
41. Kord sõitsin mina Tallinna (Paljasjalgse Tõnissoni rännakud) 119

Hilda Eerik, Viru-Jaagupi khk Vinni v Alavere k (nüüd Soonuka k) 125

42. See ranits, mis ma seljas kannan (sõdurilaul) 125

Melanie Kuusk, Viru-Jaagupi khk Roela al 127

43. Seatud ajal sõjamehed (Nekrutite ärasaatmine) 127
44. Suurel merel purjetades (ringmängulaul) 128

CD II

Villem Viirmann, Simuna khk Rakke v Suur-Rakke k 133

1. Kui Suusen suo peal samblaid sõi 135
2. Tiiu reied (Karu Kaie kiskunud, regilaul); Tiiu tie pääl ja Viiu vie pääl (labajalg); Kõverik, kõverik, kus sa lähed (lastelaul) 136
3. Mul oli rikas ristiisa (Kitse krapp, regilaul)
4. Tuut-tuut-tuut (sikusarvelugu) 138
5. Tiksat-taksat, tiisat-taasat 139
6. Päeva paistel pärna vilus 141
7. Mis Sõra Andres sest on saand (Sõra Andrese tütred) 142
8. Eila õhtu eha a'al 143
9. Minu akna alla tuli 144
10. Miks viibid, neiu, mures 145
11. Vanemad ammu mul hingavad hauas (ringmängulaul) 147
12. Kõrgel künkal istub neiuke (ringmängulaul) 149
13. Oli nuor ja nägus Koeru neiu (Rakke tuletõrjesalga marsilaul) 151
14. Urra, urra (Rakke poiste laul) 153
15. Terve Mäiste poiste kari 154
16. Mina vaene põlgtud ema laps (Põlatud laps soldatiks, regilaul) 157
17. Vana küll minu sinel on juba (sõdurilaul) 158
18. Oli kevade õhtu nii vaga (sõdurilaul) 159

Kaarel Laht, Simuna khk Ao k 161

19. Ema mälestus (kannel) 161
20. Kollane kuu ehk Suure varbaga näitasin talle (viiul) 163

Heinrich Kasemets, Simuna khk Raja k 165

21. Kas kuuled, mu sõber (karmoška) 165

Salme Palmiste, Simuna khk Kaavere k 171

22. Kes see on ju naiste kuku (laul kitarri saatel) 173
23. Kolde all väikses kambrikses (laul kitarri saatel) 174
24. Kaugel võõral vaenuväljal (sõdurilaul) 177

Aliide Leemets, Väike-Maarja khk Äntu k, snd Unikülas 181

25. Ta sängitati kaugel kodust (sõdurilalul) 181
26. Kaks midrilindu oksa pial (Kaks vaeslast, regilaul) 182

Emiilie Meikov, Väike-Maarja khk Ärina k 185

27. Nüüd elage ästi, minu sõbrad (vangilaul) 185
28. Väikses, väikses Rakvere linnas (vangilaul) 187

Oskar Surva, Rakvere l, snd Iisaku khk 189
29. Vene keisril maad oli vähe (sõdurilaul) 190
30. Hiljaaegu eesti poisid (sõdurilaul) 192
31. Eestimaal läks päikene parajasti looja (sõdurilaul) 193
32. Eesti poisid, sõjamehed (sõdurilaul) 194
33. Sõdurid, te noored vennakesed (sõdurilaul) 196
34. Ma tulen parsilt palavalt (laul mõisate jagamisest) 197
35. Lutše oleks võinud ma (Muri Mardi laul) 198

Vilma Proodel, Iisaku khk Roostoja k 201
36. Karjase uutamine seletusega 206

Ida Õunapuu, Iisaku khk Alutaguse v Pärniku k (nüüd Kellassaare k) 207
37. Sääl Jõhvi linna ümbruses 207
38. Kolmas putka Narva linnast 208

Liisi Rikka, Lüganuse khk, snd Kulja k, elanud Maidla, Irvala ja Hirmuse k ning Aa invaliidide kodus 209
39. Mina aga mõistan mõrda teha (Mõrrad mõisa poole + Kust teadsid tulla, regilaul) 211
40. Ema viidi uksest välja (Ema ja armud + Ema haual, regilaul) 213
41. Kena kokka, kaunis kokk (Koka kiitus, regilaul) 215
42. Oh mina vaine mehikene (Tilluke teomees + Nutust järv, regilaul) 216

Ella Ivask, Lüganuse khk Aidu-Liiva k, snd Jõhvi khk 217
43. Ellalt on ema mind ilmale tuonud (Asuniku laul) 217

Osvald Rooba, Lüganuse khk, Kiviõli, pärit Järva-Jaani khk Võhmuta v 219
44. Ühel päeval kuuldi kisa (Tulihänd) 219

Ruuben Kesler, Jõhvi khk Vasavere k 221
45. Viruvalts (viiul) 222
46. Taaveti polka (vilepill) 224
47. Polka (parmupill) 224
48. Vananaiste tramp (parmupill) 224

LAULUDE TÄHESTIKULINE LOEND / ALPHABETIC INDEX OF SONGS 225
LAULUDE AINEREGISTER / SUBJECT INDEX OF SONGS 228
PILLILOOD/ INSTRUMENTAL PIECES 229
TRADITIONAL SONGS AND INSTRUMENTAL PIECES OF VIRUMAA COUNTY 231

SAATEKS

Käesolev väljaanne jätkab sarja „Mis on jäänud jälgedesse…", milles avaldatakse eesti folkloristide kogutud rahvaluulet Eesti erinevatest piirkondadest. Eelmised osad sisaldasid Saaremaa, Muhu ja Pärnumaa materjale, seekord tutvustatakse Virumaa rahvalaule ja pillilugusid. Kuna Virumaa laule on rohkesti trükis ilmunud, leiduvad käesolevas raamatus vaid audioväljaandes „Virumaa laule ja pillilugusid" toodud laulude tekstid ja noodid ning pillilugude noodistused. Mõlemad väljaanded sisaldavad 92 pala ja need kannavad samu numbreid. Heliväljaande brošüüris leiduvad lisaks andmetele kogujate ja esitajate kohta ka laulude sisukokkuvõtted eesti ja inglise keeles.

1886. aastal kihelkondlike regivärsikogumike publitseerimist alustanud Jakob Hurt andis väljaandele nime „Vana Kannel". Virumaalt on ilmunud selle seeria Haljala, Jõhvi ja Iisaku, Lüganuse ning Vaivara ja Narva köited (vt Kirjanduse loend). Need sisaldavad kõiki vastavast kihelkonnast üles tähendatud regilaulude variante koos viisidega. Sarjas „Ühte käivad meie hääled" on avaldatud kõik viisidega salvestatud Väike-Maarja, Rakvere ja Kadrina regilaulud ning valik uuemaid laule (vt Rüütel 1997; Rüütel 2001). Laulude tekste ja noote leidub ka kogumikus „Ida-Virumaa rahvakultuurist". Kõigis väljaannetes on andmed kogujate, esitajate ning laulude kasutuse kohta. „Vana Kandle" köidetes on ka murdeülevaated.

Käesoleva kogumiku vanimad palad on salvestatud 1930. aastatel reportaažplaatidele Eesti Riigi Ringhäälingus. Ettevõtmise organiseeris August Pulst, juhendas Herbert Tampere. 1937. aastal jäädvustati Haljalas Liina Kaskmannilt vanu laule ja 1938. aastal Jõhvis Ruuben Keslerilt pillilugusid. Suurem osa raamatus leiduvast materjalist on helilindistatud Eesti Rahvaluule Arhiivi (tollase ENSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nimelise Kirjandusmuuseumi rahvaluule osakonna) folkloristide välitöödel endiste Väike-Maarja, Kadrina, Iisaku, Rakvere, Simuna, Lüganuse ja Viru-Jaagupi kihelkondade aladele 1960.–1980. aastatel. Osa salvestusi on tehtud Kirjandusmuuseumi helistuudios. Oma lindistusi on arhiivile saatnud Edur Maasik.

Rahvaluulekogujate kokkutulekust osavõtjad Kadrinas Neeruti mägedes 26. juunil 1965.

Esirida vasakult: *Vaike Kõmmus, Erna Tampere, Ülle Hansen, Õile Hansen, Johannes Valdur, Selma Lätt, Mall Proodel (Hiiemäe), tema taga Hilja Kokamägi, Regina Praakli;*

2. rida: *Herbert Tampere, Aino Källo, Helene Liivak, Marta Mäesalu, Liilia Briedis, Meeri Kaasik, Gustav Vilbaste, Juho Aasu, Gustav Kallasto;*

3. rida: *Olga Jõgever, Rein Koppel, Linda Palu, August Martin, tundmatu, Tiit Roonurme, Villem Viirmann, Juhan Nurme, Jegart Kõmmus, Aili Kõmmus, Richard Hansen, Kalle Hansen.*

Richard Hansen 1965. ERA, Foto 7420

Fotod pärinevad Eesti Rahvaluule Arhiivi (ERA), Virumaa Muuseumide (RM) ja Väike-Maarja Muuseumi (VMM) fotokogust. Allikaviitele eelneb fotograafi nimi ja pildistamise aasta. Kui need on mainimata, siis pole need teada. Vanad fotod paikadest, inimestest ja sündmustest aitavad paremini mõista aega ja olustikku, milles käesolevas väljaandes avaldatavad laulud sündisid ja elasid.

Salvestamise tingimused ja vahendid ekspeditsioonidel olid enamasti viletsad. Magnetofonid olid kehvad ja ruumid juhuslikud. Salvestuste helikvaliteet jättis soovida. Parimad laulude teadjad olid vanad inimesed. Et valikul lähtuti eeskätt kuuldavast muljest, jäi palju head materjali kõrvale. Süstemaatilist ülevaadet Virumaa lauludest siit ei saa. Küll aga saab üsna mitmekesise ettekujutuse sellest, mida virulased 20. sajandi alguses on laulnud ja kuidas nad seda tegid. Paraku on laulud salvestatud üksilauluna, kooslaulmisest näiteid pole, kuna salvestamise ajaks olid need alles vaid vanemate inimeste mälus. Laulud on järjestatud esitajate kaupa ning lisaks nende vanusele ja elukohale on toodud ka eluloolisi andmeid, mälestusteateid ning kogujate muljeid esitajate ja esituse kohta.

Käesoleva kogumiku redigeerimispõhimõtted on samad, mis sama sarja eelmistes köidetes. Kuna absoluutne kõrgus ei oma tähtsust ja iga esitaja laulab talle sobivas registris, on helilintidelt noodistatud viisid tavakohaselt transponeeritud *g*-põhitoonile, et nad oleksid kergemini võrreldavad; enamate abijoonte vältimiseks on osa viise *c*-põhitoonil. Pillilood on noodistatud originaalhelistikus.

Laulu kestel oluliselt varieeruvad regiviisid on noodistatud kogu laulu ulatuses. Lauludes, kus puudub kindel taktimõõt ja rõhusuhted varieeruvad sõnadele vastavalt, on rõhualad viisirea sees näidatud grupeeringutena, mille algusnoot langeb rõhulisele silbile ja on alati rõhuline. Kui laulmisel välted tavaliselt nivelleeruvad ja silbid kõlavad ühepikkustena, siis rahvalauludes kohtab tihti kõneliste silbipikkustega esitust. Sel puhul on esmavälteliste sõnade algussilp lühendatud nagu eestikeelses kõneski (noodistustes tähistatud väikese nõgusa kaarekesega noodi kohal), kolmanda välte puhul on vastav noot pikendatud, kusjuures selle vältus võib kõikuda. Väikesed pikendused on tähistatud väikese kumera kaarekesega noodi kohal.

Uuemates lauludes on noodistatud vaid viisi põhikuju ja mõned variandid. Kuna sagedamini varieeruvad meloodias vaid üksikud taktid, tähistatakse need numbriga, sama numbri saavad ka allpool toodud sama takti variandid. Mõnel juhul on variandid lisatud väiksemate nootidena põhiviisi joonestikule.

Noodistustes kasutatakse lisamärkidena rõhumärki ˃ tugevama ja ˊ nõrgema dünaamilise rõhu tähistamiseks, kõnelist intoneerimist näitab ˣ ning märk ‾ tähistab noodi või pausi suuremat ebamäärast pikendust. Märk ˌ tähistab kiiret

sissehingamist (näidatud ainult regiviisides), märk V aga hingamispausi. Noodistaja märkused on lisatud noodi järel nurksulgudes.

Esitajate stiil ja keelekasutus on säilitatud. Murdekeele puhul on kaashääliku peenendust märgitud ülamärgikesega (’) tähe järel. Tekstis puuduva tähe asemel on ülakoma (ˈ). Väljajätted vestlustes ja noodistustes on tähistatud [---], samuti on nurksulgudes hädavajalikud lisandused; üksikute täitesõnade, sõnakorduste jm konaruste väljajätteid pole märgitud.

Laulude pealkirjaks on pandud selle esimene rida, regivärsiliste laulude puhul on sellele lisatud rahvalaulu-uurijate poolt kasutusele võetud tüübinimi, uuemate laulude puhul on lisatud pealkiri, kui see on teada. Raamatu lõpus on laulude algusridade tähestikuline loend ja laulude aineregister. Käesoleva raamatu laludele viidatakse plaadi numbri ja laulu järjekorranumbriga (nt II 23).

Kõik laulud ja pillilood pärinevad Eesti Rahvaluule Arhiivist ja on varustatud vastavate allikaviidetega.

Tänan kõiki kolleege, kes on kaasa aidanud käesoleva kogumiku ja heliväljaande „Virumaa rahvalaule ja pillilugusid“ valmimisele, eriti Jaan Tamme suure töö eest helisalvestuste restaureerimisel. Olen tänulik Lauri Õunapuule, kes mind juhatas vene allikate, eriti heliplaadiväljaannete juurde ning Martin Boikole nõuannete eest läti rahvalaulude osas. Tänud Neeruti Seltsi esimehele Tiiu Uuskülale, Piret Lükile, Krista Kirsimäele, Ülle Visnapuule, Aivi Maasikule, Sirje Võsale, Maie Keskkülale, Ahto Neidekule ja Ülle Trussile esitajate andmete täpsustamise ning mälestusteadete eest. Suur tänu ka SA Virumaa muuseumid peavarahoidjale Pilvi Põldmale ja Väike-Maarja Muuseumi juhatajale Edgar Tammusele vanade fotode eest ning Viru Instituudi sekretärile Marge Lepikule igakülgse abi ja toetuse eest.

Pidulised Neeruti järve ääres 20.05.1912. RM F 491:4

Regilaulud

Läänemeresoome rahvaste muistsest ühispärandist põlvnev regilaul oli 20. sajandi alguseks uuemate laulude poolt aktiivsest käibest kõrvale tõrjutud, kuid püsis veel perepärimusena.

Kunagistest uskumustest ja mütoloogilisest maailmapildist on säilinud relikte jutustavates lauludes, pulmalauludes, põllumajanduskalendriga seotud töö- ja tavandilauludes (vt Rüütel 2017). Kalendritähtpäevade lauludel on säilinud muistne viljakusmaagiline tähendus, kuigi nad on seostunud kristlike tähtpäevadega. Mardid toovad viljaõnne (I 7), pikk liug vastlapäeval tagab hea linakasvu (I 9).

Laul „Ema haual" tugineb muistsele uskumusele, et surnud elavad edasi hauataguses maailmas ning saavad mõjutada elavate saatust ja nendega suhelda. Tütar palub emal üles tõusta ja tulla appi pulmadeks valmistuma. Ema vastab hauast tavaliselt, et ei saa tulla: muru on kasvanud mulla peale, aruheinad haua peale, sinililled silmadele jne (I 1). Tütar lubab sööta muru ja lilled karjale. Lüganuse variandis (II 40) ütleb ema, et tal on küljes surmahais, mille tütar lubab maha pesta. Siis ütleb ema, et tal on kolm hoidijat: Tooni poeg on peatsis, Tooni tütar jalutsis, vana Tooni vahepeal. Tooni on maa-aluse surnuteriigi valitseja, surmahaldjas, kelle tahte vastu elavad ei saa. Kuna laul oli esitajal meeles lünklikult, on ta kohati lisanud ise siduvaid tekstiridu.

Ristitantsu laulust olid esitajal meeles vaid algusvärsid ja meloodia (I 11). Tavaliselt järgnes laul „Taevased kosilased", milles taevakehad tulevad maisele neiule kosja (vt nt „Vana Kannel" VI:1, lk 123–134). Tants oli eriti levinud Mulgimaal, kus selle saatel lauldi muidki vanu jutustavaid laule. Liikumisviis ja tantsimine vanade laulude saatel meenutab leedu sutartineseid.

Motiive inimeste suhtlemisest taevakehade ning loodusjõudude ja -objektidega kohtame ka muudes regilauludes. Laulus „Uppunud vend" (I 10) küsib õde

venna kohta teateid tähelt, ei saa aga vastust. Päikeselt saab ta teada, et vend on uppunud. Loodus on sageli inimestele lohutajaks. Vaeslapselaulus (I 3) nutab vaeslaps oma pisarad rohule ja kasekännule, vaher varjab teda, pihlakas kuivatab pisarad. Teises vaeslapselaulus (II 26) õmbleb udu uue kuue, vihm vaalib valge särgi. Laul on eesti regilaulude hulgas erandlik, eriti meloodia poolest. Teksti alguse vastanduv parallelism meenutab läti vanu laule. Lähedane eitusparallelismiga motiiv, milles linnule vastandub tütarlaps, esineb näiteks ühes Eestiski laialt tuntud lätilaenulises ringmängulaulus.

Vrd: *Nied ei olnud midrilinnud,*
nied olid kaksi vaeseidlapsi. (II 26)

Ei see olnud mitte ööbik,
vaid see oli neiuke. (Rüütel 1983, lk 38)

Liina Kaskmanni omaloomingulises laulus (I 4) põgeneb teomees läbi viljaväljade, läbi pimeda metsa, läbi sügavate soode ja lõpuks jõuab metsa, kus teda lohutavad *kured kullakesed, suokanad kallikesed*.

Regilauludes kajastuvad omaaegsed peresuhted. Tõenäoliselt varakeskaegses laulus „Suisa suud" ei allu neiu kavalale meelitajale ning vanemad kiidavad teda oma au hoidmise eest. Laul kuulub nn korduslaulude hulka, mida iseloomustab omapärane kompositsioon: kõigepealt jutustatakse mingi lugu, mille keskne tegelane on sagedamini neiu ja milles juhtub mingi äpardus või konflikt. Neiu läheb koju ja jutustab sõna-sõnalt sama loo vanematele. Need lohutavad teda ja kiidavad ta käitumise heaks. Käesolevas tekstis on kordusjutustus lühendatud. Ballaadist „Lunastatav neiu" on kogumikus vaid fragment (I 14). Terviktekstis palub meremeeste poolt vangistatud neiu end pereliikmetel välja lunastada, need aga keelduvad. Lunastajaks osutub peigmees („Vana Kannel" VI:1, lk 200–204). Tekst on rahvusvahelise taustaga keskaegne ballaad.

Meieni säilinud regilaulude ainevald kajastab põhiliselt mõisaaega. Lauludes tulevad esile eri ühiskonnakihtide vastuolud (küla ja mõis, kubjas, teomees, saunanaine ja perenaine, vaeslaps).

Laulus „Tilluke teomees" esineb motiiv pisaratest tekkinud järvest, mis algselt kuulus pulmalaulude, nimelt mõrsja kodunt ärasaatmise kombe juurde. Siin räägib teopoiss oma ülejõukäivast tööst ning tema pisaratest tekib järv (II 42). Laulus „Haned kadunud" (I 5) leiab hanekarjus oma kadunud haned mõisast, kus ta pannakse istuma tema oma hanede luudest tehtud toolile, talle antakse süüa oma hane liha ja pannakse magama oma hane sulgedest patjadele. Pilke alla langevad mõisakubjas ja tema pere. Laulus „Kosilane laisas talus" (I 20) tahab noormees Koigi kupja tütrele kosja minna, kuid loobub, kuna pere elamine on räpane ja pereliik-

Võsu, Haljala khk. Suvitajad kiigel, u 1900–1930. RM F 641:165

med laisad. Siirdevormilises laulus „Kupja kolm tütart“ (I 16) tulevad kupja nooremale tütrele kosja köster, mölder ja mõisavalitseja. Tütar valib viimase, et tõusta kõrgemasse seisusesse. Aga laulus „Talguliste tänu“ hoopis tänatakse mõisasaksu, kes korraldasid põllukoristamise talgud.

Naiste lüürika on käesolevas kogumikus kahjuks vähe esindatud. Nii puuduvad siin Virumaale iseloomulikud neidude kiigelaulud, mida lauldi ja mida võib rohkesti leida eespool nimetatud Virumaa laulude kogumikest (nt „Vana Kannel“ VI:2, lk 96–145). Neiud hindavad kõrgelt oma väärtust. Laulus „Laimajale“ kaitseb laulik uhkelt oma au ning sõnub ülekohtusele laimajale ussid ja sisalikud keele peale (I 12).

Meestelauludes räägitakse humalast ja õllest, uljast hobusega kihutamisest (I 37–39). Humalast käärib õlu, mis paneb tantsima nii mehed, naised, poisid kui ka neiud (I 38). Laulud „Kümme mütsi“ ja „Kümme õlut“ on alliteratsioonipõhised fantaasiad. Noormees laulab ka üksindusest ja kosjaskäimisest. Meestelauludes leidub huumorit ja eneseirooniat (I 24). Siirdevormilised naljalaulud sisaldavad absurdikoomika elemente ja tähenduseta sõnademängu (II 1, 2, 4, 5).

Lastelauludes on tihti tegelasteks loomad. Näiteks lugu hiire tütre ja nirgi poja pulmadest, kus vares, kukk ja tihane olid uhked pulmalised, lõoke laulis ja harakas mängis kannelt (I 31). Ahellaulus (I 6) seletatakse asjade omavahelisi seoseid looduses ja talurahva elus. Hällilauluga (I 30) on liitunud kiigelaulude värsse, milles

kutsutakse kiige juurde tooma kodulinde. Kunagine ohvriandide taust on ammu kadunud, aga linnud on lastelauludes tavalised, seetõttu sobisidki need tavandilaulu kujundid ka hällilaulu.

Pulmalaulus, mida lauldi mõrsja isakodust ärasaatmisel (I 23), jäävad teda nutma kariloomad, kelle eest ta oli hästi hoolitsenud. Tavaliselt on laul pikem ja sisaldab animistlikke motiive neidu taganutvast kodust. Pulma lõpus lauldud koka kiitmise laulus (II 41) öeldakse, et kokk on tulnud Hiiumaalt, keetnud hea leeme ning toonud rohud Rootsimaalt, tangud Taanimaalt jne. Seda ei maksa võtta sõna-sõnalt, sellega püütakse eelkõige rõhutada koka ja tema toidu väärtust.

Siirdevormilistel lauludel on enamasti uuemad meloodiad, tihti refräänilised (I 16, I 27). Üle kogu Eesti levinud „Vares vaga linnuke" (I 27) on vanadest regilauludest kujundatud arvatavasti samuti Virumaal, millele viitab venelaenuline *uulits*, samuti venepärase struktuuriga uuem meloodia. Laul on vanemal kujul ilmunud ka 1906. aastal Juhan Elkeni raamatus „Ringmängud nootidega" (nr 11). Hiljem laiemas levikus on lauluga liitunud lõppriimilisi salme. Nekrutilaulu (II 16) viis on rahvusvahelise taustaga ja levinud vaimulike tekstide kaudu (Rüütel 2012, lk 217–220).

Regilaulude tekstid on enamasti laiemalt tuntud. Neis väljendub paikkondlik omapära eeskätt murdes, tekstivariantides ja viisides, kuid murre on regilaulude hilisemas levikus tihti ebatäielik. Ka parimatel regilaulu tundjatel, näiteks Liina Kaskmannil esineb ebajärjekindlusi ja vigu, näiteks sõna-algulist *h* häälikut, mis Virumaa murretes puudub.

Virumaa regiviisides domineerivad (nagu mujalgi Põhja-Eestis) kahe värsirea pikkused kvindi–seksti ulatusega refräänita meloodiad. Vanimatest, kitsa heliulatusega üherealistest regiviisidest olid Virumaal tuntud nii laskuva suunaga polüfunktsionaalsed üldviisid kui ka kiigeviisid (nende tüpoloogiat ja levikut vt Rüütel 2006). Üldisema ülevaate Virumaa rahvaviisidest leiab artiklist „Rahvalaulud ja rahvamuusika Virumaal" (Rüütel 2017). Tüpoloogilised käsitlused üksikute kihelkondade regiviisidest on „Vana Kandle" köidetes. Regilaulude hilisemas levikus sugeneb nii tekstidesse kui ka viisidesse uuemaid jooni. Uuenduste initsiaatorid olid mehed.

Liina Kaskmanni viisidest ja esituse iseärasustest on põhjaliku ülevaate kirjutanud Udo Kolk, ja see on ära toodud ka käesolevas raamatus Liina Kaskmanni laulude juures. Ta on küll mitmes mõttes erand. Nii vabalt meloodiaid tavaliselt ei varieerita, eriti mis puutub vormi. Ka on ta loonud ise viise ja neid vabalt liitnud. Kuivõrd on siin tegemist teadliku loominguga, nagu arvas Kolk, kuivõrd lihtsalt vaba fantaasialennuga, on raske öelda. Tõenäoliselt on tema lauluviisides nii seda kui ka teist. Ka ei ole andmeid, mis lubaks arvata, kas selline esitus kajastab kuigivõrd regilaulude vanemat traditsiooni või on see täiesti individuaalne erijoon.

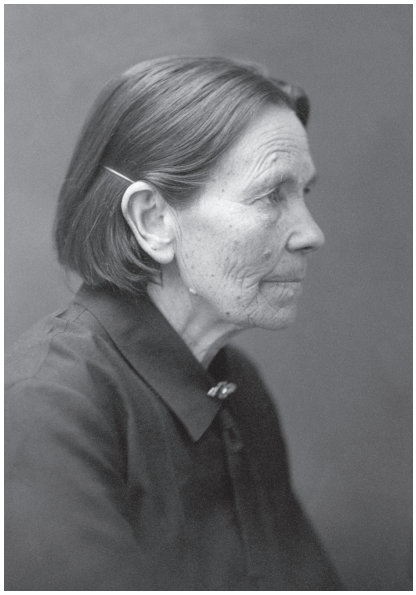

Laulik ja laulude looja Liina Kaskmann Haljalast heliplaati laulmas. Peeter Parikas 08.05.1937. ERA, Foto 784

Märkimist väärib aga asjaolu, et ta on laulud õppinud isalt. Seega võib tema esituski kajastada meeste traditsiooni. Sellega võib seletuda ka tema rohke viiside varu, kuna naised laulsid oma lüürilised ja jutustavad laulud enamasti ühelainsal viisil. Ka näiteks laulu „Kosilane laisas talus" (I 20) on esitaja Helene Põldaru õppinud isalt, millega seletub meeslaulikutele iseloomulik švaa-vokaalide sage kasutamine. Roomet Vilisaar on jälle suurema osa laule, sh pulmalaulud õppinud emalt ja vanaemalt. Regilaulud on meieni ulatunudki enamasti perepärimuse kaudu, kus on segunenud meeste ja naiste repertuaar ning laulmistavad.

Uuemad laulud

Uuemate, lõppriimiliste salmilaulude traditsioonis põimusid suuline, käsikirjaline ja trükikirjanduslik alge. Osa tekste levis trükiallikate vahendusel. Palju laulusõnu, nii eesti autorite originaale, tõlkelaene kui ka rahvalaule, avaldati 19. sajandi lõpuveerandil ja 20. sajandi alguses populaarsetes väikeformaadilistes laulikutes, mida müüdi odava hinna eest kauplustes, laatadel jm (lähemalt Rüütel 1980, lk 10–20). Sõnu aitasid meeles pidada käsikirjalised laulikud, mille kirjutamine oli väga levinud. Ka osa tuntud eesti luuletajate tekste levis suuliselt ja käsikirjaliselt anonüümsena. Alati polegi võimalik vahet teha, kas mingi laulutekst on rahvasuhu läinud trükisest või vastupidi. Meloodiad liitusid enamasti rahvasuus, kuid tuginesid tihti võõrastele eeskujudele. Nende päritolu on raskem tuvastada. Suulises levikus varieerusid nii tekstid kui viisid.

Eesti uuemas laulutraditsioonis leidub rohkesti saksa keelest tõlgitud või mugandatud tekste. Paljud viisid lähtusid kunagistest koolilaulikutest. Varasemad eestikeelsed koolilaulikud põhinesid baltisaksa omadel ning sisaldasid valdavalt saksa autorite tõlkeid. Viisid jäid meelde ning neid kasutati hiljem uute laulusõnadega. Saksa laulude tõlked domineerisid ka muudes 19. sajandi eestikeelsetes laulikutes, nagu J. W. Jannseni „Eesti laulik" (1860). Venestamise perioodil (u 1880–1890) täienesid koolilaulikud vene lauludega. Vene kultuuri mõjud levisid siiski eelkõige sõdurite kaudu ning Peterburi vahendusel. Peterburi tantsuklubides õpetatud 20. sajandi alguse seltskonnatantsud levisid võrdlemisi sarnasel kujul nii Eestis, Soomes, Karjalas kui ka Ingeris (vt ka Aronen 2011). Nende meloodiaid mängisid ka tollased puhkpilli- ja mandoliiniorkestrid. Anti välja rohkesti noote mandoliinidele, üks kirjastaja ja levitaja oli F. Smirnovi muusikariistade pealadu Narvas. Külapillimehed õppisid neid tantsulugusid üksteiselt kuulmise järgi, lõid oma variante ja sepitsesid neile sõnu. Küllap õpiti laule ka Narva venelastelt. Oli tuntud tava parodeerida narvalaste kõnepruuki, kus oli segamini eesti- ja venekeelseid sõnu (vt nt II 35).

Kohalikke külalaule lauldi uuematel meesteviisidel, mis olid lähedased meeste regiviisidele, kuid viimastele iseloomulikku vahelduvmeetrit neis ei esinenud, valitses kindel taktimõõt. Uuemate laulude meloodiateks sobisid ka pillilood, eriti polkad ja valsid, samuti uuemate seltskonnatantsude viisid, näiteks aissa (II 30). Levis laulmine pillide, eriti kitarri saatel (II 22, 23). Kuigi ka uuemaid laule õpiti kodus vanematelt, said määravaks seltskondlikud üritused – mitmesugused koosviibimised, külapeod, noorte tantsuõhtud, talgud, laadad jms. Ka pulmades hakati vanade pulmalaulude asemel laulma uusi seltskonnalaule. Kerkisid esile populaarsed laulude tegijad, tihti ka jutu- ja naljamehed, kes oma lauludega seltskonda lõbustasid. Sellised olid näiteks Muri Mart Mäetaguse vallas, Ants Silbergleich Salla vallas jpt. Enamik neist on paraku unustusse vajunud. Samuti leidus suure repertuaariga laulumehi, kes olid tuntud heade lauljate ja seltskonnalaulude eestvõtjatena, nagu Rakke alevis Villem Viirmann, kes on ka ise laule teinud, ja Rägaveres Johannes Saare, kes laulis nii regilaule kui ka uuemaid rahvalaule veel kolhoosipidudelgi.

Käesoleva kogumiku uuemates lauludes on esindatud peamiselt 20. sajandi alguskümnetele iseloomulik ainestik, osa laule pärineb ka 19. sajandi teisest poolest. Lauldakse ajaloolistest sündmustest ja ühiskondlikest suhetest (I 21, II 34, 37, 43), leidub vangilaule (I 17, II 27, 28), meremehelaule (I 13, 33, 44), sõdurilaule (I 42, 43, II 16–18, 24, 25, 29–33), kohalikke külalaule (I 26, 40, II 7, 13–15), saatuse- ja armastuslaule (I 34, 35, II 6, 10, 11), ballaade (I 18, 19), ringmängu- ja tantsulaule (I 11, 27, 28, 44) jm. Ajalooraamatutest võime lugeda üldisemast ajalookäigust,

rahvalauludest saame teada, kuidas ajaloosündmused puudutasid konkreetseid inimesi konkreetsetes kohtades ja olukordades.

Laul „Seal Jõhvi linna ümbruses“ (II 37) on tõestisündinud lugu sellest, kuidas 1905. aasta mässu sündmusi kasutati isiklikuks arveteõiendamiseks. Noormees kaebas kadedusest oma vihamehe peale, et see olevat kiskunud kohtumaja eest maha tsaari vapi. Kuigi see ei võtnud süüd omaks ning pealtnägijad tunnistasid, et süüdlane oli hoopis teine mees, ei kuulatud neid, ja noormees hukati. Lugu olevat sündinud Jõhvi mõisa lähedal. Gustav Kallasto Kiviõlist meenutab:

1905. aastal Jõhvi ümbruses sündisivad niisugused koledad lood, kus kaks nuortmeest armastasid ühte neidu. Ja muidugi teine oli uurmaakri sell ja teine apteekri sell. Apteekri sell kartis muidugi, et see uurmaakri sell võidab ära selle neiu ja ta pidas plaani, kudas teda kõrvaldata, et neidu omale saada. Ja siis tuligi viiendal aastal karistussalgad Jõhvi mõisa. Ta läkski Jõhvi mõisa ja kaebas sääl karistusesalkadele:

Mina tunnen seda miest,
kes kulli meie maja iest
on maha kiskunud.

Siis saadetigi karistusesalgast mehed ja tuodi sie nuormees Jõhvi mõisa. Ja sääl siis tuli niisugune lugu, et sääl tulid viel tunnistajad, kolm miest tulid ja tunnistasid, et „me kinnitame vandega…“ (üks Tamme nimeline oli, kes oli paha peal), „et Tamm oli kulli kiskuja, ei mitte sie nuor mies“. Kuid sellest ei huolitud, vaid üeldi temale: „Kes kroonukulli teotab, seda trahvitakse surmaga.“ Ja sellest tekkiski siis sie laul, mis Jõhvi mõisa ümbruses lauldi siekord. [---]

Gustav Kallasto ja Meeri Kaasik Kiviõlist. Richard Hansen 1965. ERA, Foto 7411

Ja siis oli ka niisugune lugu siekord, kui määrati sie nuormies mahalaskmisele. Jõhvi parun ei and luba oma maa peal maha lasta. Siis tuli kirikuõpetaja, kes ütles: tema annab platsi, ja viidi kiriku maa peale, kus oli kirikuõpetaja krunt, kuuri, heinakuuri juures lasti sie noormees maha.

RKM, Mgn II 721 c – H. Tampere 1962

Laulu meloodia, stroofistruktuur ja värsimõõt pärinevad laulust „Vang ja pruut". Sentimentaalse süžeega luuletus on ilmselt tõlgitud saksa keelest, kuid meloodia kujutab endast erinevate variantidena levinud ja erinevate tekstidega lauldud eesti uuema rahvaviisi edasiarendust. Algselt nelja värsi pikkune viis on kohandatud vastavaks kuuerealisele salmile. Aleksander Saebelmann-Kunileid on sama meloodiat kasutanud meeskooriseades F. R. Kreutzwaldi tekstiga „Arg kosilane" („Mul mõttes on üks ainuke…"; vt Jakobson 1871: nr 2).

Laul „Ma tulen parsilt palavalt" (II 34) räägib mõisamaade jagamisest 1920. aastal. Seejuures tehtud ka valskust. Lugu juhtunud Rakvere lähedal. Villem Viirmann: „Maamõõtja oli korteris ja siis peremees tegi kõvasti väl'la [---]. Ja siis tehtigi see laul sääl, naabrid tegivad." Lauldi kirikulaulu viisil. Samast ajast on pärit ka asunikulaul „Ellalt on ema mind ilmale tuonud" (II 43), milles asunik kurdab oma raske elu üle. Esitaja kommenteerib: „See on laul aastast 1920, kui mõisad Eestis jagati." Vabadussõjast osavõtnutele anti riigi poolt maad kasutamiseks tasuta, kuid algajal põllumehel polnud kerge talupidamisega algust teha. Paratamatult tuli võtta riigilt laenu. Aga kui elu juba minema hakkas, pandi peale raske tulumaks.

Sõdurilaulu „Ärge nutke, eidekesed" (I 25) aluseks on 1854. aastal ilmunud J. Petenbergi luuletus „Nekruti laul" (vt ka Brandt 1972, nr 24). Laul on kantud kroonulikust isamaateenimisele ja vaprusele õhutavast mentaliteedist, nagu seda sageli kohtas trükiväljaannetes. Rahvasuus on tekst lühenenud ja seda on lauldud erinevate viisidega.

Laulus „Seatud ajal sõjamehed" (I 43) antakse pilt nekrutite ärasaatmisest mingi vallamaja juures, kus ka kirikuõpetaja oli lahkujaid õnnistamas. Paraku ei selgu, millise vallamajaga on tegemist. Kuna esitaja oli Viru-Jaagupi kihelkonnast, siis on laulgi usutavasti pärit samast piirkonnast.

Laul „See ranits, mis ma seljas kannan" (I 42, tavaliselt algab sõnadega „Kui kurvaks said minu vanemad") on olnud Eestis populaarne pika aja kestel ning suulises käibes oluliselt varieerunud. See pärineb Vene-Türgi sõdade, võib-olla koguni Krimmi sõja päevilt, kuid on hilisemate sõdade ajal muutunud ja levinud uute versioonidena. Vene-Jaapani sõja ajal liitus laulu lõppu motiiv, milles pruut ja ema kannavad sõduri kätel Eesti mulda (vt Rüütel 1977). Laulu keskne motiiv – haavata-

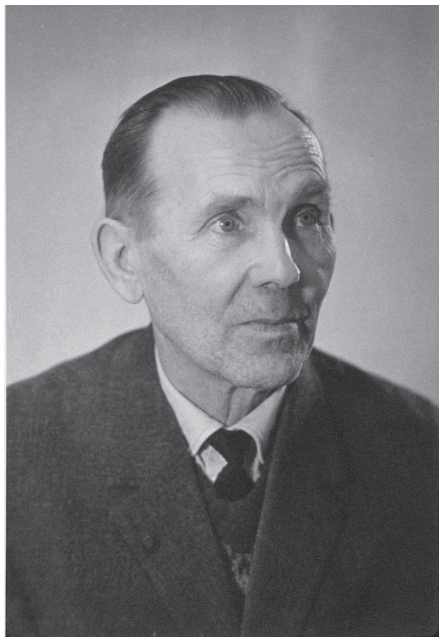

Oskar Surva Rakverest.
Elmar Kivaste 1971. ERA, Foto 9849

saamine ja pruudile teate saatmine musta linnuga – pärineb vene sõdurilaulust „Must kaaren".[1] Laul on usutavasti levinud Eestisse suuliselt. „Tütarlaste rõõmulaulikus" (Tartu, 1902) on see avaldatud märkusega „Rahva suust". Algselt oli laulul mitu erinevat viisi, hiljem levis see vene meloodiaga, mis eesti traditsioonis varieerub nagu tekstki (laulust lähemalt: Рюйтелъ 1972: 344–345).

Vene-Türgi sõdades oli eesti sõdurite sümpaatia oma vabaduse eest võitleva bulgaaria rahva poolel. Seetõttu võis neis lauludes kohata võitlusvaimu. Jaapani sõja lauludes seda pole. Vene-Jaapani sõda kajastav laul „Vene keisril maad oli vähe" (II 29) räägib konkreetsetest sõjasündmustest, väejuhtide müüdavusest ja moraalitusest. Juttu on Vene Kaug-Ida eskaadri lipulaeva Petropavlovsk hukkumisest, Port Arthuri kindluse loovutamisest, Jalu lahingust jm. Mainitakse ajaloolisi isikuid, nagu kindral Stössel, sõjaminister Aleksei Kuropatkin ja eskaadrikomandör Nikolai Nebogatov. Karmi kriitika alla langeb ka Vene tsaar: „Meie keiser riideid kannab, mis veripunased, autähti neile annab, kellel käed on verised."[2]

Oskar Survat seovad lauluga perekondlikud mälestused:

See oli aastal 1920, kui olin Pedjas lelle pool, isa noorema venna pool ja siis tema õpetas mulle seda laulu. Tema oli Jaapani sõjas ja siis tuli säält ja sie mudugi oli

[1] „Чёрный ворон", vt Русские народные песни, Ленинград, 1959: 103.

[2] Laulust lähemalt vt Lintrop 2006.

keisri vastane, ja ütles mulle, et: „Poiss, sie laul õpi ära!" ja siis ma kirjutasin tema üles ja sis on tema mul sedamoodi meelde jäänud. (II 29)
Meloodiaks on ilmselt mingi marsiviis.

Esimese maailmasõja laulude teemaks on tihti eesti sõdurite surm kaugel kodumaast. Laulu „Oli kevade õhtu nii vaga" (II 18) tekst on ilmunud 1916. aastal „Eesti sõjamehe laulikus". Laulu on saatnud avaldamiseks Jaan Tõugjas. See jutustab eesti sõduritest Poolamaal, kes langevad nagu lillekesed vikati ees. Laulus „Kaugel võõral vaenuväljal" (II 24) räägitakse surevast sõdurist, keda ootavad kodus noor naine lastega ning vana ema. Laulus „Ta sängitati kaugel kodust" (II 25) kirjeldatakse eesti sõduri hauda, kus pole ei lilli ega pärgi, vaid linnuke lendab kaugelt põhjapiirilt ning laulab ta haual. Tekst on avaldatud 1905. aastal H. Raudsepa koostatud „Neiude laulikus".

Landesveeri sõja laulud (II 30–33) seevastu on uljad, neis ülistatakse eesti sõdurite vaprust. Landeswehr oli 1919. aastal peamiselt baltisakslastest moodustatud väeosa. Saksa keiserliku sõjaväe kindrali Rüdiger von der Goltzi juhitud grupeering koosnes kahest suuremast väekoondisest: Balti landesveerist ja Rauddiviisist. Neist esimene oli Lätimaa elanikest ja Saksamaa vabatahtlikest moodustatud maakaitsevägi ja teine saksa sõjaväelastest loodud vabakorpus. Nende rünnaku Eesti Vabariigi vastu lõid eestlased vapralt tagasi.[3] Lauldi rivilauludena ja ka vabal ajal oma võitusvaimu tõstmiseks.

Oskar Surva, kes on laulud saanud oma vennalt, meenutab:
Aga mõned salmid, mis seal veel olid, need olid nii karvased. Nagu sõja ajal oli muodiks, olid väga karvased. Ja siis öeldi, et ega see sõdur ei tohigi olla sentimentaalne, et sõdurilaulud peavad olema ikka nii, et täis särtsu ja mürtsu ja ästi karvased ja rasvased. Siis tõstab meeste tuju. (II 33)

Sõdurilauludes on rohkesti vene mõjusid. „Sõdurid, te noored vennakesed" (II 33) tugineb vene sõdurilaulu „Солдатушки, браво ребятушки" eeskujule (Розанов 1944). Laulu „Vana sinel" (I 17) meloodia on Venemaal levinud erinevate tekstidega. Ühe variandi on sõnadega „Пронапрасно мальчик ходишь" plaadile laulnud mustlaslauljanna Anna Tšiškina.[4] Tekst on ilmunud 1893. aastal „Sõa laulikus" (nr 32) ja tähelepanuväärsete erinevustega 1916. aastal „Eesti sõjamehe laulikus" (lk 29). Viimase autorina on märgitud A. Timm, keda võib pidada uuema

[3] forte.delfi.ee/news/militaaria/landesveeri-soda-eesti-rahvavae-voitlus-kindral-rudiger-von-der-goltzi-sojavaega-latimaal?id=75772429
[4] http://www.russian-records.com/details.php?image_id=5420

redaktsiooni autoriks. Samalt autorilt pärineb „Eesti sõjamehe laulikus" rida luuletusi, kõik sõjaväljalt saadetud nagu paljud muudki sama lauliku tekstid. Tegemist on Rakvere noormehe Aleksander Timmiga.[5] Käesoleva raamatu variant tugineb Timmi redaktsioonile, kuid on lühem ja sõnastuselt erinev.

Laulus „Tehke lahti minu aken" (I 17) ihkab vangistatud noormees vabadust ja kurdab, et peab surema vangis. Aluseks on vene romanss „Отворите окно… отворите!". Teksti autor on V. I. Nemirovitš-Dantšenko, viisi autor N. Aleksandrov. Laul on Venemaal levinud erinevate variantidena.[6] Teksti on mugandanud eesti keelde A. Sagor ja see ilmus kogumikus „Laulud vabadel tundidel" (Sagor 1911). A. Sagori kogumikust leiame ka süngetoonilise saatuselaulu „Vanemad ammu mul hingavad mullas" teksti (II 11).

Vangilaul „Väikses, väikses Rakvere linnas" (II 28) räägib Eesti Vabariigi aegsest Rakvere vanglast, kus kannavad karistust erinevad kurjategijad vekslite võltsijatest mõrtsukateni. Seegi põhineb Vene eeskujul. Aluseks oli laul 1873. aastal asutatud Aleksandrovski keskvanglast Irkutski lähedal, kus on oma karistust kandnud ka paljud eestlased.[7] Eestikeelne versioon on ilmselt tekkinud Eesti Vabariigi alguspäevil.

Laul „Nüüd elage ästi, minu sõbrad" (II 27) on mahalaskmisele määratud noore inimese surmaeelne läkitus sõpradele. See ilmus 1908. aastal „Proletaarlaste laulikus" (nr 23) ja on seotud töölisliikumisega. Laulus „Pimedal ööl tulen, emake, ma" (I 35) ei öelda otse, kust noormees tuleb, kuid siingi on ehk tegemist vangilauluga. Tekst on ilmunud 1939. aastal Osvald Veetla koostatud kogumikus „Lemmiklaulud" I märkusega „A. Valgma sõnad". Sõnade autor on märgitud ka 1936. aastatel ilmunud heliplaadil, mille on sisse laulnud tenor Eedo Karrisoo. Meloodia sarnaneb käesoleva kogumiku omale, kuid on valsirütmis. Selle päritolu on teadmata. 1940. aastal ilmunud A. Kadaksoo koostatud kogumikus „Ülim laulude-vara" II on tekst avaldatud anonüümselt.

Vastuolusid külaühiskonnas kajastab laul „Kaval sulane" (I 21). See on värsistatud naljand nutikast sulasest, kes saavutab kavala jutuga, et ihne perenaine toob edaspidi ühe silgu asemel lauale kolm silku. Tekst ilmus 1902. aastal Gustav Klemmeri raamatus „Vorstilinna kannel ehk Tapa laulik". Tegevustik olevat juhtunud Virumaal Saksi vallas. Laulust on olemas ka Mulgimaa versioon („Seal Abjas, Vanas Karistes kord elas ihne peremees…"– vt nt RKM II 435–437 (8)).

---

[5] Vt https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=tallinnateataja19150820.2.54&srpos=3&e=----et-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA-%22aleksander+timm%22)

[6] Vt http://meestelaul.metsatoll.ee/foorum/read.php?9,3553

[7] http://www.vasilinaorlova.com/alexandrovsky-tsentral.htm

Selle kohta, kuidas mõni talumees rikkaks sai, liikus vanasti mitmesuguseid jutte. Tuntud oli mütoloogiline olend, varavedaja (kratt, tulihänd jm). Kujund ise on Eestisse kandunud iidsel ajal Skandinaaviast. Osvald Roobalt on jäädvustatud laul tulihänna tegemisest (II 44). Tõenäoliselt on tekst pärit mingist trükisest. 20. sajandil varavedajatesse vist enam eriti ei usutud, kuid neist räägiti veel küll.

Meremehelaulud on sageli eleegilise alatooniga. Laulus „Mere pial ma sündind olen" (I 13) ütleb meremees, et on sündinud ja kasvanud merel ning seal ka sureb. Laul koos sama viisiga on ilmunud veidi erinevas sõnastuses Karl August Hermanni laulikus „Koori ja Kooli Kannel" II (Hermann 1882, nr 37: 59–60). Viisi autoriks on märgitud F. Huber, segakoorile seadnud K. A. Hermann, kes on mugandanud ka G. Vaarmanni teksti. Sisult lähedane, kuid sõnastuselt erinev tekst on trükitud 1890. aasta „Laevameeste laulikus" jm. Laulus „Seal kaugel, kaugel merel" (I 33) juhib meremees laeva, kuid mõtleb kaugest kodumaast, kus ootab teda kallim neid. Laulus „Suurel merel purjetades" (I 44) räägitakse noore meremehe matustest merel. Tekst on teadaolevalt ilmunud esmakordselt „Ajalikus Tasku-Laulu-Raamatus" 1881. aastal (nr 9). 1889. aastal avaldati see ka „Meremeeste laulikus" (lk 49–50).

Laulu „Jää terveks, mu kodurand" (I 34) aluseks on Inglise poeedi lord George Byroni luuletus "Childe Harold's Good Night" eestikeelne mugandus, mille tegi Heinrich Heine saksakeelse tõlke järgi Georg Eduard Luiga. See ilmus esmakordselt 1898. aastal kogumikus „Lõbu ja teadus" (lähemalt Tedre 1990: 274–285). Rahva seas on laul levinud käsikirjaliste laulukladede vahendusel ning suuliselt, tavaliselt käesolevas raamatus avaldatud meloodiaga. Laul väljendab pettumust elus ja armastuses. Noormees läheb merele ja lubab mitte kunagi enam kodumaale naasta. Oli tuntud meremeeste, eriti aga sõdurilauluna, kuid levis ka naiste seas.

Armastuslauludes leidub nii armuõnne kui ka armuvalu, sagedamini viimast, saatuselaulud räägivad õnnetust elusaatusest. Ballaadide sisuks on enamasti õnnetu armastus, õnneliku lõpuga süžee „Tuul on vaikind, torm on mööda" (I 18) on erand. Sageli lahutatakse armastajad vanemate diktaadi tõttu. „Kaks armastajat juhtusid" (I 19) on ilmunud esmakordselt 1875. a Fr. Brandti laulikus „Eesti kukulind ehk Küla Kägu" (Brandt 1875, nr 12) ja on arvatavasti tõlgitud saksa keelest nagu paljud muudki Brandti laulikute tekstid. Kuigi laulud on võõrmõjulised, polnud situatsioon, kus vanemad määrasid noorte saatuse ja lahutasid armastajad, kohalikule talupojaühiskonnale sugugi võõras. Samas tekitas põnevust tavaelust erinev keskkond ja kõrgseltskonda kuuluv tegelaskond ning sentimentaalsed armastuslaulud ja ballaadid olid eriti naiste seas väga armastatud.

Populaarsed olid ringmängulaulud (I 27, 28, 44; II 11, 12). Ringmängudes kõnniti eeslaulu saatel suletud ringis, üks või mitu osalejat oli ringi keskel. Vahelaulu ajal

võeti ringist kedagi paariliseks ja tantsiti ringi sees. Tantsima kutsutu jäi ringi keskele, kutsuja ühines ringiga. Selline lõbustusvorm oli 19. sajandi lõpupoolel ja 20. alguses väga populaarne. Ringmängude saateks ei vajatud pillimeest, kõik käis laulu saatel.

Paljud armastuslaulude tekstid on pärit trükistest. Laulu „Miks viibid, neiu, mures" (II 10) tekst on ilmunud 1905. aastal „Neiude laulikus" (lk 59–61) jm. Tunti ka vene romansse, näiteks „Kolmas putka Narva linnast" (II 38). Vene päritolu on tõenäoliselt ka laulu „Minu akna alla tuli" meloodia (II 9). Teksti aluseks on Jakob Liivi luuletus „Mustlane" (Liiv 1906, lk 113–114). Käesolev variant on originaalist sisult üsna erinev. Algvariandis igatseb vana mustlane oma isamaad ning kuulaja tunneb talle kaasa:

See laul mind tõmbas kaasa
Nii arusaamata…
Ma kuulatasin tasa
ja nutsin ühes ka.

Rahvapärases variandis pole juttu mustlasest ega tema isamaast ning lõpusalm annab laulule uue mõtte:

„Sie oli minu suovil,"
nii sõnas rändaja,
„et sulatata jõudsin
sind oma lauluga."

Jakob Liivi teksti on Juhan Elken oma laulikus avaldanud koos erineva viisiga (Elken 1905, nr 4), kuid populaarseks on saanud just siin kogumikus avaldatav meloodia. Seda tavatsesid Narva eestlased laulda kolmehäälselt, nagu seda õpetas mulle ka minu Narva vanaema: paralleelselt kõlas vene laul „Hulkur" („Seal Siberis Baikali taga") ja vene koreograafi Aleksander Tsarmani loodud padespaani viisi algusosal lauldav Anna Haava luuletus „Anna andeks". Koos laulda võimaldas meloodiate sarnane harmooniline struktuur. Nii Jakob Liivi kui ka Anna Haava luuletus levisid lauldes anonüümsena. Sama Anna Haava luuletuse algusvärss liitub ka ühele valsiviisil lauldavale vahelaulule (II 11).

Lüüriliste armastuslaulude kõrval olid populaarsed naljalaulud eri sugupoolte suhetest, vanapoistest jm (vt I 8, II 23, II 35). Laul „Kolde all väikses kambrikses" (II 23) räägib vanapoisist, kelle parimaks kaaslaseks on kilk ja lohutajaks selle laul.

Erilise staatuse omandas sisult armastuslaul „Koeru neiu" (II 13). V. Viirmann: „Rakkes oli tuletõrje lendsalk Valged Niegrid, ja me olime siin omateada uhked ka. Teise tuletõrje kõrvale loosime selle lendsalga ja siis loosime endile ka marsi ja marsilaulu." See olevat olnud 1928. aastal. Laulus on juttu truudusetutest Rakke poistest, keda võrreldakse igal sügisel äralendava ööbikuga. Rakke seltsi- ja kultuurielu oli väga elav ja kohalikul tuletõrjel oli selles oluline roll.

Eesti Vabariigi 10. iseseisvuse aastapäeva pidustused Rakkes, 1928

Rakke Tuletõrje aastapäeva pidulik paraad, 1928

Ajaleht Järvamaa kirjutab 28. veebruaril 1928:

VABADUSE AASTAPÄEV MAAL

Nägematu rahvahulk Rakes. Piduõhtu sissetulek ulatub kuni 500 kr.

Selle tähtsa päeva – Eesti Vabariigi X-da iseseisvuse aastapäeva – pühitsemine algas Rakes öösel 12, organisatsioonide rongkäiguga. Marsiti W. T. orkestri saatel ja tõrvikute valguses.

Päevane pidutsemine algas aktusega koolimajas, kus ka Riigikogu ja haridusministri läkitused ette kanti, aktust saatis kooli koor. Selle järele kogusid kõik organisatsioonide liikmed kokku Haridusseltsi hoone ette, et seada üles paraadiks.

Pidurong algas liikuma järgmises järjekorras: ees kaitseliidu kompanii tuletõrje puhkpillide orkester, Tuletõrje Ühing, tuletõrje lendsalk „Valged Neegrid", Liigvalla vallavolikogu ja põllumehed, Haridusselts ja selle laulukoor, algkool ja kaitseliidu kompanii ratsaeskadron.

„Rong" liikus läbi lippudega ehitatud aleviku kuni jaamaesiseni, kus paraadi vastu võttis Koeru malevkonna päälik. Hiljemini liitus ta tuldud teed Haridusseltsi maja ette, kust aktusele Haridusseltsi saali mindi. Aktusel kõnelesid kõikide organisatsioonide esindajad. Ka loeti ette Riigikogu läkitus Eesti rahvale. Aktuse ajal mängis tuletõrje-seltsi puhkpillide orkester. Aktuse ajal oli saal ja eesruum rahvast puupüsti täis, et mõned isegi olid sunnitud välja jääma. Sarnast rahvahulka ei ole enne Rake näinud.

Õhtul kanti ette kohalike Haridusseltsi näitlejaskonna poolt: „Toomapäev ehk Villu võitlused", ajalooline draama 5 vaatuses Ed. Bornhöhe jutu järele. Saal oli rahvast täis niivõrd, et piletid kõik ära müüdi, näidend sai erilise menu osaliseks. Meeleolu üldiselt hää, üldine sissetulek tõusis umbes kuni 500 kroonini.

Vabatahtliku tuletõrje tegevus oli Rakkes ka edaspidi väga aktiivne. Ajaleht Tapa Sõnumed (24. märtsil 1934) teatab 1922. aastal asutatud vabatahtliku tuletõrje ühingu ja 1987. aastal W. Wiermanniga eesotsas asutatud tuletõrje lendsalga Valged Neegrid ühinemisest. Ühingul on viis osakonda ning arvukas orkester (orkestrijuht Wenig ja viiulikunstnik Ochmann) ning alustatakse suuremat pritsimaja ehitust Rakkes. Villem Viirmanni vahendusel saame teada, et ka seltskonnalaul oli alevi rahva koosviibimistel väga populaarne, kusjuures loodi ka uusi laule.

Konkreetsetest sündmustest ja inimestest jutustavad laulud olid enamasti kohaliku levikuga, kuid mõned neist olid laiemalt tuntud ning kandunud Virumaale mujalt. Laulus „Mis Sõra Andres sest on saand" (II 7) pilgatakse Kodavere kandist pärit Sõra (sagedamini Sõera) talu saksikuid tütreid. Laulus „Kõnnu kukk" (I 40) räägitakse, kuidas kukkede võitlus põhjustab naabrite vahel tüli ja kohtuskäigu. Pealkirja all „Käänu kukk" ilmus see 1930. aastal „Saarlaste laulikus".

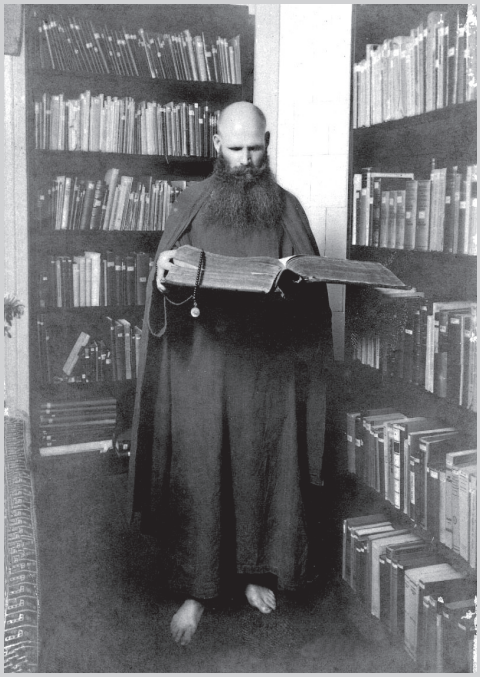

Karl August Tennison raamatukogus

Kaarli ja Lõuta noored Rakveres, 1910. RM F 614:2

Eri alaliigi moodustavad nn külakroonikad, kus võetakse järjest läbi kõik talupered külas. Igale peremehele või perenaisele oli pühendatud üks salm, milles naljatoonis kirjeldati mõnd tema omadust või käitumise iseärasust (I 26, II 14, 15, 22). Laulus „Urra, urra!" (II 14) on juttu Rakke alevi elanikest. Naljavihjete kõrval, mis puudutavad inimeste iseloomu või suhteid vastassugupoolega, saame teada ka, kes olid Rakke omaaegsed ametimehed: vallavanem oli Andrus Kruusamägi, vallakirjutaja Valk, puusepp Karla, poodnik Tints, doktor Lüsi, mölder Eti. Nimeta mainitakse veel koorejaama meierit ja postiametnikku. Lõpuks öeldakse, et laulu autor on Rakkest pärit Pällu Artur. Laul on loodud 1935. aasta paiku. „Terve Mäiste poiste kari" (II 15) on eelmisega samalaadne naljalaul Mäiste küla inimeste kohta. Algussalm osutab, et laulu autor on naine. Tavaliselt olid selliste laulude sepitsejad mehed ja need kuulusidki enam meeste repertuaari. „Kes see on ju naiste kuku?" (II 22) on naljalaul Salla valla meestest, tekkinud ilmselt samuti 1930. aastate lõpus. Seega loodi selliseid laule Virumaal veel kuni Teise maailmasõjani.

Haruldane on Johannes Saarelt jäädvustatud laul eesti budisti ja budismi levitaja Karl August Tennisoni (Tõnnisson, rahva seas tuntud kui Paljasjalgne Tõnisson ja Vend Vahindra) põnevatest juhtumustest tema maailmarännakutel – „Kord sõitsin mina Tallinna" (I 41). Laulul oli kolmsada kuus salmi ning see oli trükitud väikeses raamatus, mida autor ise müünud kahekümne kopika eest jaanilaadal (Tennisson 1909). Esitaja isa pannud laulule viisi ja koos lauldud seda iga päev metsatöölt koju tulles, kõik salmid olnud peas. Meloodia pärineb ilmselt vanadelt meeste regilauludelt. Laulu lõpus läheb laulja üle uuele meloodiale. Pole teada, kas see oli teadlik valik või juhuslik eksitus.

Uuemate laulude sisu oli seega väga mitmekesine. Palju oli juttu kohalikest sündmustest ja oludest, kuid laulude tegevustik arenes kodusest ümbrusest kaugemale. Sõjaväeteenistus ja meremeheelu viisid võõrastele maadele, eesti budisti, Paljasjalgse Tõnissoni seiklused aga koguni teistele mandritele. Ka laulude meeleolu oli erinev – humoristlikest külalauludest ja muudest naljalauludest kuni kurbade armastuslaulude ja traagiliste sõdurilauludeni.

1930. aastatel hakkas eesti seltskonnalauludele suurt mõju avaldama heliplaaditööstus ja ringhääling. Lisaks uuemale rahvusvahelisele repertuaarile võis heliplaatidelt ja raadiost kuulda ka rahvalaule ning paljud vanad laulud said levikuks uue tõuke. Hulk varem suulises käibes olnud laule („Oli kevade õhtu nii vaga", „Vares vaga linnukene" jpt) ilmusid veel 1920.–1930. aastate laulikutes, samuti heliplaatidel. Teine maailmasõda ja sellele eelnenud ning järgnenud sündmused muutsid oluliselt kogu senist elukorraldust ning ka laulutraditsiooni.

Neeruti Tagajärv. Jaan Eilart 1961. ERA, Foto 5275

Kogumikus on ka mõned näited Virumaa rahvapillilugudest. Esindatud on parmupill, vilepill, viiul, kannel, karmoška ja kitarr. Põhjaliku ülevaate Virumaa rahvapillidest on koostanud Igor Tõnurist (Tõnurist 2017).

Jõhvi pilllimehelt Ruuben Keslerilt on 1938. aastal heliplaadistatud vanematel pillidel mängitud lugusid. Ka tema lood on vanemad ja mängustiil omapärane. Paraku on plaadid kulunud ning salvestuste kvaliteet oluliselt kahjustatud. Valik on tehtudki paremini säilinud plaatidelt. Kuuleme kaht parmupilli-, üht vilepilli- ja üht viiulilugu (II 45–48). Ülevaate Ruuben Kesleri varem avaldatud lugudest ja August Pulsti mälestusi temast leiab Krista Sildoja raamatust „Äratusmäng uinuvale rahvamuusikale" (Sildoja 2014).

Uuemaid tantsulugusid kandlel ja viiulil on mänginud Kaarel Laht Simunast (II 19, 20). Heinrich Kasemets Simunast on esitanud karmoškal mh ühe lauluviisi (II 21). Salme Palmiste Simunast saadab oma laule kitarril (II 22, 23).

Virumaalt on uuematel pillidel, eriti lõõtsalistel (lõõtspill, karmoška, akordion) esitatud lugusid helilindistatud arvukalt. Neid on salvestanud folkloristid oma välitöödel, eriti süstemaatiliselt on neid kogunud aga tollane Eesti Raadio muusikasaadete toimetaja Aino Strutzkin, kes on teinud ka palju intervjuusid pillimeestega. Tal oli kasutada selleks ka hea helitehnika. Tahaks loota, et mõni rahvapilli-uurija edaspidi nendega põhjalikumalt tutvub ning ka laiemale kasutajaskonnale kättesaadavaks teeb.

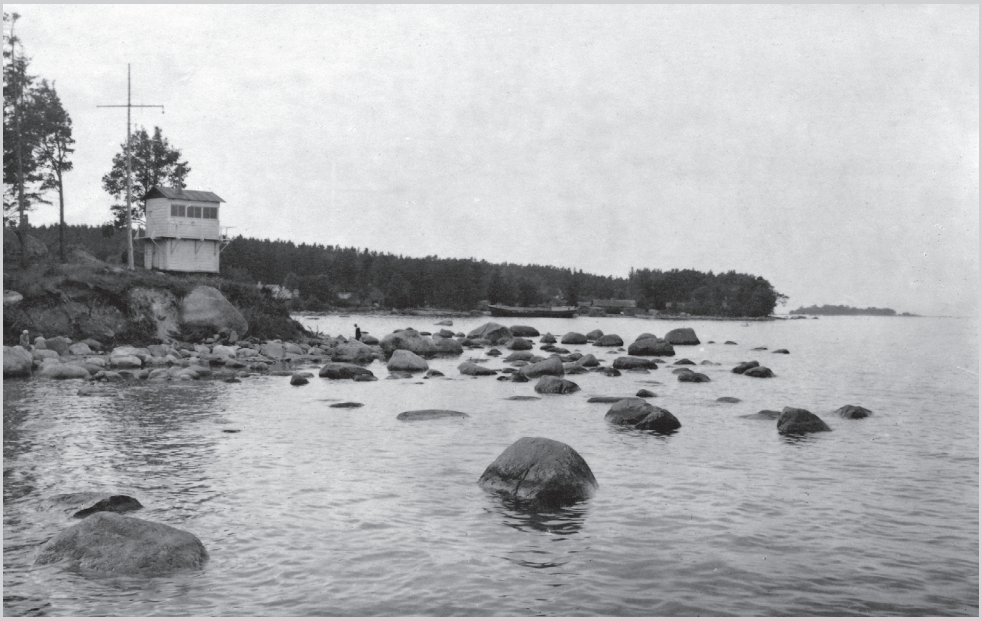

Käsmu, Haljala khk. J. ja P. Parikas 1923. RM F 1379:4

Võsu, Haljala khk. Suvitajad kõrtsi ees, u 1900–1930. RM F 641:178

KIRJANDUS

Aronen, Juha-Matti 2011. Ingeri tantsupärimuse allikad ja tantsude üldpilt. *Mäetagused* nr 49, lk 35–48 (doi:10.7592/MT2011.49.aronen).

Brandt, Aleksander Eduard 1889. *Meremeeste laulik*.

Brandt, F[riedrich] 1875. *Eesti Kukulind ehk Küla Kägu: 34 aealiku laulu, Noorerahwa röömuks ja öpetuseks.* Tallinn: T. Pihlakas.

Brandt, Fr[iedrich] 1872. *Harju Laulik: Ued Armsad, haledad, töelikud ja naljakad laulud Noore rahwa röömuks ja öpetuseks.* Tallinn.

[Brandt, Friedrich (koost)] 1881. *Ajalik Tasku-laulu-raamat. Noorerahwale Lõbusaks ja armsaks ajawiiteks*. Tallinn: A. E. Brandt.

Eesti sõjamehe laulik. 1916. Tallinn: Teadus.

Elken, Juhan 1905. *Eesti Noorerahva laulud*. Ringmängijatelt üleskirjutanud ja segakoorile seadnud J. Elken. Tallinn.

Elken, Juhan 1906. *Ringmängud nootidega*. Eesti noorerahva suust üles kirjutanud ja neljahäälele seadnud J. Elken. Tartu: Hermann.

Hermann, Karl August 1882. *Koori ja Kooli Kannel. Teine anne.* Tartu.

Jakobson, Carl Robert 1871. *Wanemuine kandle healed*. Tõine jagu: nelja healega meestekoorid. Tartu: K. Wänja.

Kadaksoo, A. (koost) 1940. *Ülim Laulude-Vara* II. *Töörahva võitluslaule ja moodsaid laule koosviibinguile ja kodudele*. Rakvere.

Klemmer, Gustav 1902. *Vorstilinna kannel ehk Tapa laulik*. Tapa: [G. Klemmer].

Kolk, Udo 1989. Haljala regiviisid. Haljala regiviiside tüpoloogia. Laugaste, Eduard (koost) 1989. *Haljala regilaulud*. Vana Kannel VI:1–2. Tallinn: Eesti Raamat, 45–67.

Lintrop, Aado 2006. Uhkest laevast Petropavlovskist, revolutsiooni kuulutajast. Västrik, Ergo-Hart (koost) Hiiemäe, Mall (toim). *Paar sammukest XXII. Eesti Kirjandusmuuseumi aastaraamat 2005*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 49–65.

Martson, David 1890. *Laevameeste laulik*. Tallinn: K. Busch.

Neiude laulik: Eesti paremad nooruse-, rõõmu-, armastuse-, isamaa ja muud laulud. 1905. Tartu: K. Jaik.

Petenberg, Johann Daniel 1854. *Neekruti laul.* Tallinn: Lindforsi pär.

Rüütel, Ingrid (koost ja teaduslik toim) 2013. *Ida-Virumaa rahvakultuurist*. Teine, parandatud ja täiendatu trükk. Rakvere–Tartu: Viru Instituut.

Rüütel, Ingrid 1977. 1977.–1978. a. Vene-Türgi sõda eesti laulutraditsioonis. *Keel ja Kirjandus* 1977 nr 8, lk 481–488, nr 9, lk 550–555. [Sama: Rüütel, Ingrid 2010. *Muutudes endaks jääda*. Valik meenutusi, artikleid, uurimusi. Tallinn: TEA, lk 480–502.]

Rüütel, Ingrid 1980. *Eesti uuemad laulumängud*. Tallinn: Eesti Raamat.

Rüütel, Ingrid 1997. *Ühte käivad meie hääled* I. *Eesti rahvalaule Väike-Maarja kihelkonnast*. Tallinn: Eesti Keele Instituut.

Rüütel, Ingrid 2001. *Ühte käivad meie hääled* II. *Eesti rahvalaule Kadrina ja Rakvere kihelkonnast*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.

Rüütel, Ingrid 2006. Eesti regivärsiliste rahvalaulude muusikaline tüpoloogia. Kõiva, Mare (koost). *Võim & kultuur* 2. [Eesti Kultuuriloo ja Folkloristika Keskuse aastaraamat.] Tartu: [Eesti Kirjandusmuuseum], lk 83–102.

Rüütel, Ingrid 2012. *Eesti uuema rahvalaulu kujunemine*. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus.

Rüütel, Ingrid 2013. „Ei saa tõusta Toonelasta…" Rahvalaul ja -muusika Ida-Virumaal 20. sajandi alguses. *Ida-Virumaa rahvakultuurist*. Rakvere – Tartu: Viru Instituut. Teine, parand. ja täiend. tr. (esmatrükk 1992).

Rüütel, Ingrid 2017. Rahvalaulud ja rahvamuusika Virumaal. *Mäetagused* 67, lk 41–74 (doi: 10.7592/MT2017.67.ryytel).

Saarlaste laulik: kogu üldiselt lauldavaid ja rahvalikke laule kogunud lauluonu Aks. 1930. Kures[s]aare.

Sagor, A. (toim) 1911. *Laulik Vabadel tundidel*. Kõige uuemad laulud, paljud mis siiamaale veel ei ole trükkis ilmunud ja mälestuse salmid. Luuletanud, kirja toimetanud ja välja annud A. Sagor. Tallinn: A. Sagor.

Sildoja, Krista (koost) 2014. *Äratusmäng uinuvale rahvamuusikale*. August Pulsti mälestusi. Tallinn: Teatri ja Muusikamuuseum.

Tedre, Ülo 1990: Ühe laulu lugu. *Keel ja Kirjandus* 5, lk 274–285.

Tennison, Karl August 1909. *Tennissoni elulugu: Luuleteel 306 salmi*. Tallinn.

Tõnisson, Mats 1893. *Sõa laulik. Mitmesugused ajalikud laulud, mis sõdades sündinud lugusid jutustawad, iseäranes wiimasest Wene-Türgi sõast*. Teine trükk. [Vändra]: M. Tõnisson.

Tõnurist, Igor 2017. Virumaa rahvapillid. *Mäetagused* 67, lk 75–112 (doi: 10.7592/MT2017.67.tonurist).

Tütarlaste Rõõmu-laulik kus sees on kõik uue ja vana aja kõige ilusamad rõõmu-, armastuse- ja naljalaulud. 1902. Tartu: T. Tootsik.

Vana Kannel VI = Laugaste, Eduard (koost) 1989. Vana Kannel VI: 1–2. *Haljala regilaulud*. Tartu Riiklik Ülikool. Tallinn. Eesti Raamat.

Vana Kannel VIII = Kokamägi, Hilja & Tedre, Ülo & Tuvi, Edna (koost) 1999. *Jõhvi ja Iisaku regilaulud*. Vana Kannel VIII. Tartu: Eesti Keele Instituut (folkloristika osakond), Eesti Kirjandusmuuseum (Eesti Rahvaluule Arhiiv).

Vana Kannel IX = Mirov, Ruth ja Tuvi, Edna (koost) 2009. *Lüganuse regilaulud*. Vana Kannel IX. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.

Vana Kannel XII = Mirov, Ruth & Labi, Kanni & Rüütel, Ingrid (koost) 2018. *Vaivara ja Narva regilaulud*. Vana Kannel XII. Tartu: EKM Teaduskirjastus.

Veetla, Osvald (kogunud) 1939. *Lemmik-laulud: 4*. Tartu 1939.

Розанов, И. Н. (koost) 1944. *Русские песни XIX века*. Москва: Гослитиздат.

Русские народные песни. 1959. Советская Россия (https://sheba.spb.ru/za/rus-pesni-1958.htm).

Рюйтель, И. 1972. О влияниях русских песен на эстонские солдатские песни. Земцовский, Изалий Иосифович (koost). *Славянский музыкальный фольклор*. Статьи и материалы. Москва: Музыка, lk 344–345.

Соболевский, А. И. 1900. *Великорусские народные песни*. Т. 6. Санкт-Петербург.

Internetiallikad (kontrollitud 5.12.2018)

forte.delfi.ee/news/militaaria/landesveeri-soda-eesti-rahvavae-voitlus-kindral-rudiger-von-der-goltzi-sojavaega-latimaal?id=75772429

http://meestelaul.metsatoll.ee/foorum/read.php?9,3553)

http://www.russian-records.com/details.php?image_id=5420

http://www.vasilinaorlova.com/alexandrovsky-tsentral.html

Teated sõjameestest. *Tallinna Teataja* nr 189, 20.08.1915 (https://dea.digar.ee/cgi-bin/dea?a=d&d=tallinnateataja19150820.2.54&srpos=3&e=-------et-25--1--txt-txIN%7ctxTI%7ctxAU%7ctxTA-%22aleksander+timm%22----------).

CD I

Käsmu vaade, Haljala khk. Carl Sarap u 1930–1940.
RM F 1592:137

Liina Kaskmann (Kangru Liina), 1873–1944.
Haljala khk Varangu v Rutja k
Salvestanud August Pulst ja Herbert Tampere 1937

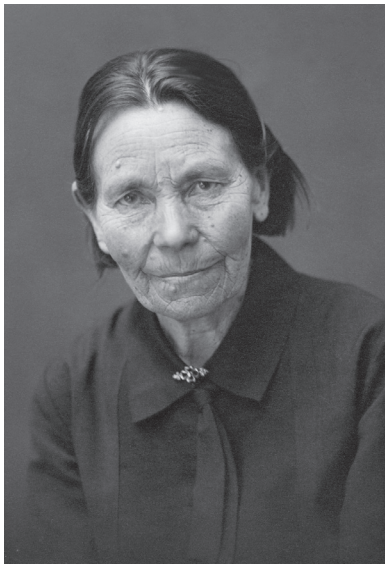

Liina Kaskmann Haljalast.
Peeter Parikas 08.05.1937. ERA, Foto 783

Liina Kaskmannilt on heliplaadistatud rohkem laule kui teistelt aastail 1936–1938 sama aktsiooni käigus salvestatud laulikutelt – kokku 37 laulu (Sildoja 2014: 32). Neist kolm on lauliku enda loodud: „Peretütar piiga vaine" (ERA, Pl 38 B1), „Läksin metsa kondimaie" (ERA, Pl 41 B1) ja „Oh, mina vaine orjapoiga" (ERA, Pl 38 B1). Esimeses on juttu neiust, kes soovib mehele minna ja teeb selleks endale reklaami, teises hurjutab laulik karu ja hunti, kes on palju kurja teinud. Viimane laul teopoisi juhtumustest on ära toodud käesolevas kogumikus (I 4). Üldiselt on need heas regivärsivormis, ta kasutab ka stereotüüpseid vormeleid. Laulud luuletas ta 1910. aastal, kui oli 37 aastat vana. Sellest on ta jutustanud August Pulstile:

> *Kaks neist tulid ühel päeval ja kolmas – päev hiljem. Pidi mitu korda üle lugema. Peab hingeliselt kaasa elama! Oli väga raske. See oli nimelt talvel ketramise juures enne jõule. Ketrasin linadest peenikest lõnga särgiks ja palakaks. Juba varahommikul hakkasid mõtted arenema. Lõin laulu nii, nagu nägu lubas. Öösel, kui ärkasin, istusin sängi serval ja parandasin mõne koha ära, siis jälle magama. Hommikul ärgates olid laulud meeles. Sõnad ikki enne. Riimin sõnu – rida ühepikkune. Mõte käib ees ja sõnad järele. Tuleb ette, et mõni rida pikem.*
>
> (ETMM M234: 459)

Udo Kolk kirjutab temast:

Haljala rahvalaulikuist on muusikalisest küljest suurim Liina Kaskmann Rutja külast (1873–1944). Viisirohkuse, viiside loomise, nende väga rikkaliku loomingulise varieerimise ja selge musikaalse esituse alusel tõuseb ta kaugelt üle teistest Haljaja laulikutest ja esiplaanile kõigi eesti rahvalaulikute keskel. Temale kuulub lõviosa kihelkonna viisivarast – Haljala 104 viisivariandist on ta laulnud 42; 21 viisitüübist on temale tuttavad 9, kusjuures 6 neist esinevad ainult tema lauludes ja mõned neist on ilmselt tema enese loodud. Kohaliku traditsiooni head tundmist näitab asjaolu, et kahest variantiderikkamast viisitüübist (I 1 ja II 1) on tal rohkesti variante.

J. Margi andmeil on L. Kaskmann laulud õppinud isalt, kes olnud suur laulik (ERA, Mark 304). Noorena on Liina käinud ka Selja kooli juures kooris laulmas. Küllap on see arendanud tema musikaalsust, aga suunanud ka regiviiside varieerivale laiendamisele ja uute viiside tuletamisele vanade alusel. Laulikul oli ka auahnust lauluoskusega võistlemisel. Meenutades K. Viljaku kogumisretke, on ta H. Tamperele rääkinud, et Viljakule on laulma kippunud Mari Kaskmann, Liina on siis öösi sepitsenud uusi laule, mida järgmisel päeval esitanud.

L. Kaskmann on laulnud selgel kõlava häälega, meloodiliselt kindlalt ja puhtalt. Helikõrguslikus suhtes avaldub tema lauludes regiviisidele omane lai skaala kõnelähedasest, deklameerimisele kalduvast retsitatiivsusest kuni väga puhta diatoonilise viisikujunduseni. Retsitatiivsuse mitmed astmed on kaasa toonud rohkesti helikõrguse kõikumisi, mis on pooltoonidest väiksemad ja mõnigi kord raskesti noodistatavad. Suur retsitatiivsus esineb harvemini kogu laulu vältel, rohkem mõnedes lauluridades või ka üksikutes sõnades. Retsitatiivsel laulmislaadil on olnud ilmne väljenduslik otstarve – kõlava, kindla meloodia keskel on see esile toonud sisuliselt rõhutatud sõnu või lauluosi; helikõrguse kõikumisi retsitatiivsuse tõttu ei saa pidada muusikaliselt negatiivseks detoneerimiseks, vaid omaseks regilaulu stiilile. Retsitatiivsus on sõltunud viisi iseloomust ja vist isegi lauliku meeleolust – hoogsamad ja suurema ulatusega meloodiad on lauldud puhtamalt, diatooniliselt kindlamalt.

Laulikul on olnud hea, kindel taktitunne. Skansiooni alal avaldub regiviisi prosoodia täies ulatuses. L. Kaskmannil on rohkesti tugevalt skandeeritud laule, aga ka sõnarõhulisest rütmiprintsiibist on palju näiteid. On läbinisti skandeeritud laule, aga ka üksnes sõnarõhulist esitust kogu laulu vältel, kusjuures sõnarõhuline esitus on määranud meloodia varieerimist; on laule, kus samas laulus esinevad kõrvuti skansioon ja sõnarõhuline rütm. Samas ilmneb, et üht või teist rõhutamismoodust ei väljenda dünaamika, vaid tämbri või retsitatiivsuse nüanss. Mõnestki viisivariandist kostavad samasuguselt mõlemad: üks ühe, teine teise muusikaelemendi pinnal.

L. Kaskmanni laulikusuurus ilmneb kõige rohkem meloodilises variaabluses. Tema viisid on pidevalt, järk-järgult, sageli otse rida-realt varieeruvad, meloodiast kujuneb alati uuenev, vaheldusrikas muusikateos. Meloodiaid kujundades võib laulik varieerida ka viiside muusikavormi – kaherealise viisi arendab ta mõnikord kolme-, nelja- või koguni viierealiseks; sellised arendused väljendavad ilmselt laulu sõnatekstivormi, sest langevad kokku parallelismidega või sisuliste järkudega. Mõnikord siirdub ta järsult erinevale viisivariandile siis, kui laulus algab uus suurem osa.

Koos meloodilise varieerimisega kasutab laulik suurel hulgal kõige erinevamaid tämbrilisi ja retsitatiivseid nüansse, mis teevad rahvalaulu võluvaks, paindlikuks ja peenetundeliseks kunstiks. Sama meloodia võib erineva sõnasisu puhul kõlada hoopis erinevalt. Võib selgesti kuulda kord uljast hooplemist, kord tõsist või kurba jutustust, kord helget rõõmu, kord südantlõhestavat traagikat, kord naerupugistamist, kord tantsutralli. Sellises rikkas variaabluses, milles suur osa on olnud laulude improviseerival kujundamisel, kerkib veenvalt esile L. Kaskmanni suur kunstnikuanne.

(Kolk 1989:1, lk 46–48).

Järgnevad Liina Kaskmanni laulude noodid on avaldatud põhiliselt sellisena, nagu nad on „Vana Kandle" Haljala köidetes. Need noodistas Udo Kolk. Käesoleva väljaande jaoks redigeeris tekstid helisalvestuste põhjal Kaja Toikka, viisid toimetasid Ingrid Rüütel ja Edna Tuvi.

Võsu, Haljala khk. Vaade Lipumäelt, mis on Võsu kõrgeim koht. U 1900–1930. RM F 641:170

1. MEIE KAKSI VAESTALASTA (Ema haual, regilaul)

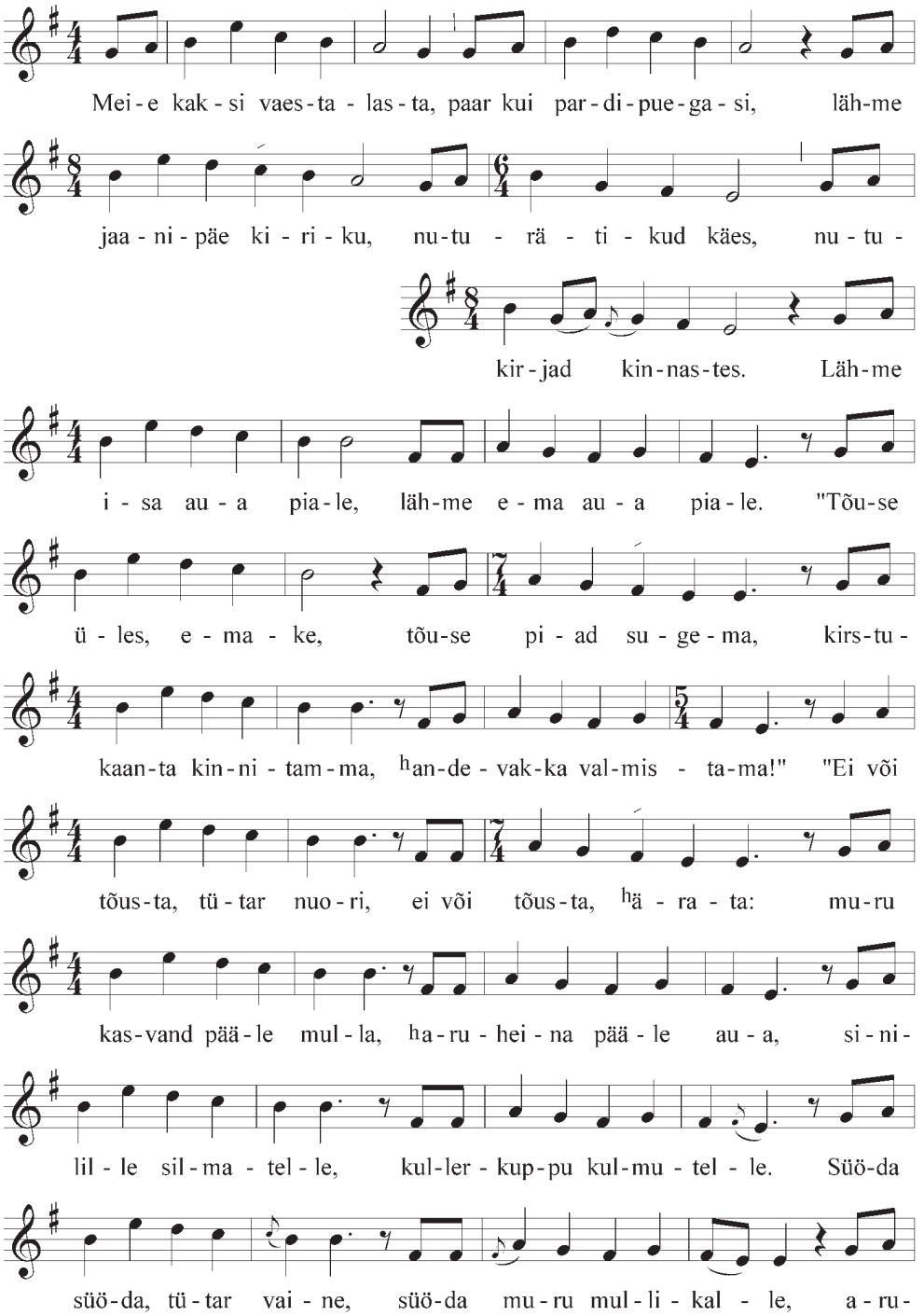

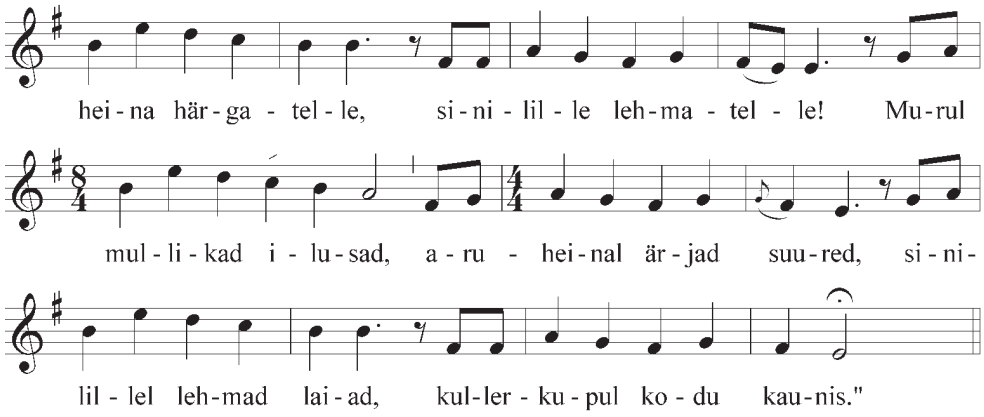

[Vt ka „Vana Kannel" VI:1, lk 614–615.]

ERA, PI 37 B1 – H. Tampere ja A. Pulst 1937

2. OH MINA VAINE ORJANAINE (Saunanaine palub paja aset, regilaul)

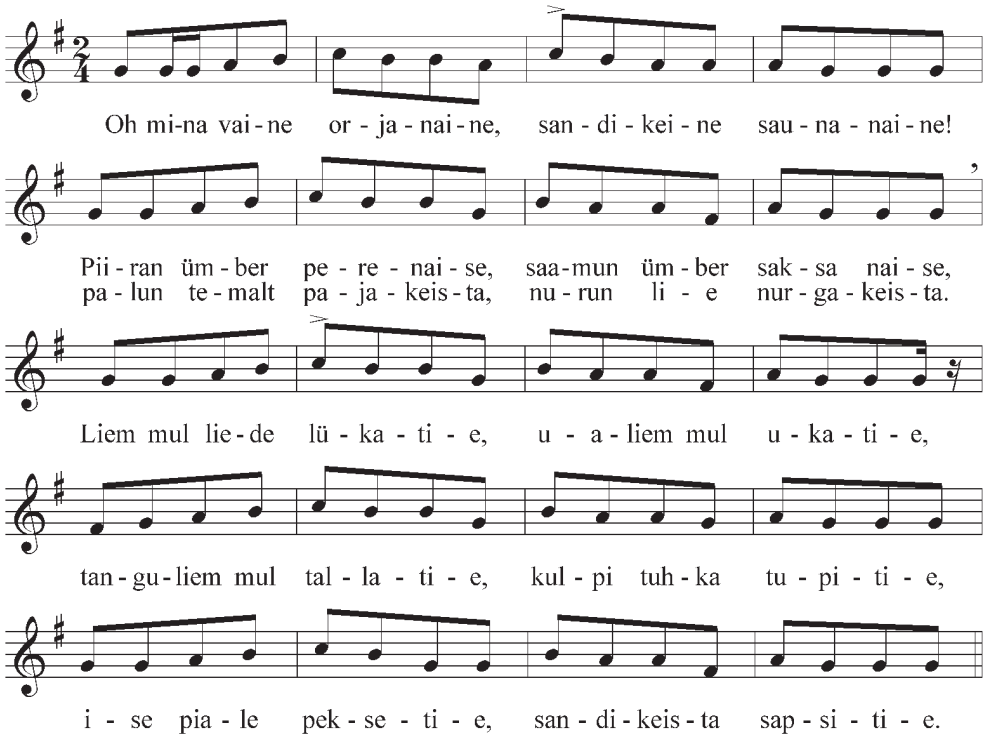

[Vt ka „Vana Kannel" VI:1, lk 569.]

ERA, PI 37 B2 – H. Tampere ja A. Pulst 1937

3. OH MINA VILETS VAENELAPSI (Vaher varjab vaeslast, regilaul)

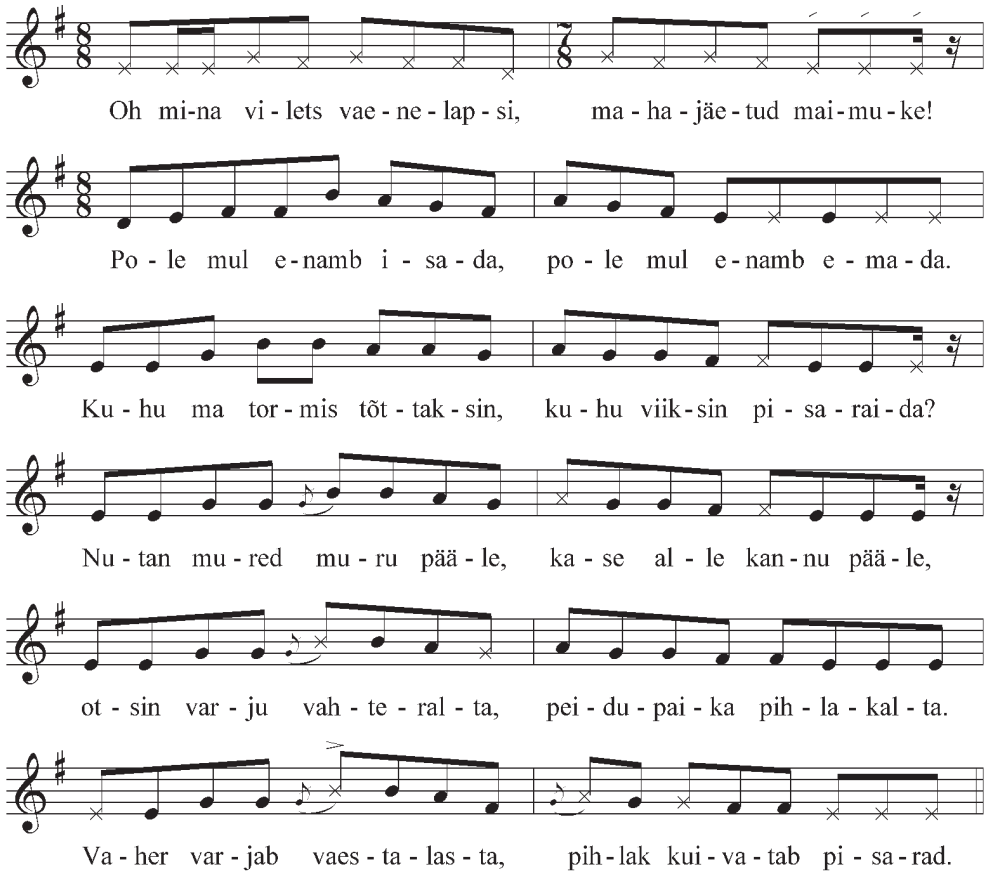

[Vt ka „Vana Kannel" VI:1, lk 618.]

ERA, PI 38 A2 – H. Tampere ja A. Pulst 1937